

RAHA oli tyrannin keksintö

■ Jokaisen taskunpohjalta tai kukkaron uumenista löytyy varmasti vielä maksukorttien aikakaudellakin muutama kolikko. Yli 2 500 vuotta vanha keksintö pysynee hengissä tulevaisuudessakin.

Pekka T. Heikura

Kuka keksi rahan?

Mitä todennäköisimmin tyranni Gyges, Lyydian kuningas, joka hallitsi nykyisen Turkin alueella sijainnutta valtakuntaansa noin vuodet 680–650 ennen ajanlaskumme alkua.

Näin kertoo ikivanha kreikkalainen perimätieto, joka saa tukea moderneista arkeologisista tutkimuksista.

Kun arkeologit tutkivat muinaisen lyydialaispyhäkön, Efesoksen Artemiin temppelin, raunioita, niiden kätköistä löytyi aarre: ikivanhoja soikeita metallirahoja.

Kullan ja hopean seoksesta – jota lyydialaiset kutsuivat *elektroniksi* – lyödyt rahat paljastuivat maailman varhaisimmiksi. Tutkimus on ajoittanut ne noin vuodelle 600 eKr.

Lähi-idän muinaisissa kulttuureissa oli jo ennen lyydialaiskeksintöä käytetty jalometalleja arvon mittana, jonka avulla vaihdettavat

tavarat tehtiin keskenään vertailukelpoisiksi. Metallit piti kaupantekotilanteessa kuitenkin paloitella, punnita ja tarkistaa, mikä oli vaivalloista puuhaa.

Arvometallien lyöminen valmiiksi, kätevän kokoisiksi kolikoiksi hyödytti sekä myyjää että ostajaa ja mullisti kaupankäynnin. Lyydialaisista innovaatio teki vauraan kansan.

Upporikkain kaikista oli Lyydian viimeiseksi jäänyt kuningas Kroisos (560–546 eKr.), joka alkoi lyötättää valtakunnan rahat joko puhtaasta kullasta tai hopeasta, ei enää näiden lejeeringistä.

Sittemmin Kroisos sai oppia, että

◀ **Raha keksittiin Lyydiassa. Maan viimeinen kuningas Kroisos oli rikas kuin kroisos. Claude Vignonin maalaus on 1600-luvulta.**

mammona on katoavaista. Kun hän Delfoin oraakkelin varoituksista huolimatta aloitti sodan mahtavaa Persiaa vastaan, kävi juuri kuin oraakkeli oli ennustanut. Suuri Lyydian valtakunta tuhoutui, ja Kroisos päätyi Persian kuninkaan **Kyyrokseen** palvelijaksi.

Hopean silmänisku

Lyydialaisten keksinnön omaksuivat pian myös näiden naapurit, kreikkalaiset. He tekivät rahansa pääasiassa hopeasta. Kreikan kukoistusaikana metalliset kolikot saivat saman litteän, pyöreän muodon, joka kolikoilla on nykyäänkin.

Merkittävin kreikkalaisten hopearahoista oli Ateenan *drakma*, jonka suora käänös on ”kourallinen”. Termi periytyi kourallisesta rautatankoja tai -vartaita, jotka ennen kolikoiden käyttöönottoa olivat maassa varallisuuden mitta ja vaihdon väline. Kouraan mahtui kuusi

varrasta, joita käytettiin esimerkiksi lihaa grillattaessa.

3,41 grammaa painaneesta drakmasta lyötiin seitsemää eri arvoa, joista tunnetuin oli Ateenan tetradrakma. Sen toista puolta kuvitti Athene-jumalattaren pää ja toista puolta pöllö, viisauden symboli. Ateenalaiskolikkoja kutsuttiinkin yleensä ”pöllöiksi”.

Toisena Kreikan kaupunkina rahoja alkoi lyödä Korinti. Siellä tehdyt kolikot oli helppo tunnistaa siivekkään Pegasos-hevosen kuvista.

Ateenan drakmasta tuli vakaa kaupankäynnin väline ja kansainvälinen valuutta, joka 500–400-luvuilla eKr. levisi Kreikasta myös Välimeren alueen kreikkalaisiin siirtokuntiin. Raha oli käytössä vielä senkin jälkeen, kun roomalaiset valloittivat Kreikan 100-luvulla eKr.

Rahan hopea oli peräisin Laureionin hopea- ja lyijykaivoksista, jotka avattiin noin 600 eKr. Kuonakasojen perusteella on laskettu, että Laureionin kaivokset tuottivat vuoteen 300 eKr. mennessä noin 8 500 tonnia hopeaa.

Laureionin hopeamalmit käsiteltiin lisäämällä niihin lyijyä tai lyijy-

malmeja. Menetelmää on kuvailut antiikin ajan kreikkalainen historioitsija **Straboni**.

Sula lyijyn ja hopean seos hapeutettiin ensin ilmalla avoimessa uunissa, jolloin syntyi lyijyoksidia. Kun lyijyoksidikerros rikottiin ja poistettiin, alta paljastui kiiltävä hopeamassa. Kaivostyöläiset kutsuivat hetkeä hopean silmäniskuksi.

Diktaattorin denaarit

Rahan käyttö paisui valtaviin mittasuhteisiin Rooman valtakunnan aikana. Huippunsa kolikoiden määrä saavutti valtakunnan elinkaaren loppupuolella eli 200–300-luvuilla. Samoihin lukuihin päästiin Länsi-Euroopassa vasta 1800-luvulla.

Valtakunnan ensimmäiset kolikot lyötiin Campaniassa 300-luvun lopulla eKr. Niiden esikuvina toimivat Etelä-Italian kreikkalaiset rahat. Kolikoiden muotoilu, paino, hopeamäärä ja jopa valmistustekniikka lainattiin suoraan kreikkalaisilta. Roomalaisiksi ne tunnistaa vain niihin leimatusta sanasta ROMA.

Myöhemmin rahanlyönti siirrettiin Rooman Capitoliumille Juno

▶ ▶ ▶

Lyydian Efesoksessa sijainnut Artemiin temppeli oli yksi maailman seitsemästä ihmeestä. Temppelin raunioista on tehty merkittävä löytö: maailman varhaisimmat rahat.

Lydyalaisia rahoja noin vuodelta 600 eKr. Kolikon etupuolella oli leijona tai härkä, toisella puolella meistin eli leimaamistyökälun jälki.

Ateenan tetradrakmaa koristivat Athene-jumalattaren pää ja pöllö, viisauden symboli.

►►►

Monetan eli muusien äidin temppelein yhteyteen. Temppelein rahapajassa kolikoita alettiin kutsua nimellä *moneta*. Rahaa tarkoittava sana siirtyi italian kieleen sellaisenaan. Ranskassa siitä tuli *monnaie* ja englannissa *money*.

Roomalaisen rahanlyönnin huikeita volyymejä kuvaa hyvin keisarillinen budjetti, joka 100-luvun puolimaissa oli noin 225 miljoonaa hopeadenaaria. Myös roomalaiset suosivat rahametallinaan ennen muuta hopeaa.

Jos Roomassa riitti rahaa, myös jotkin roomalaiset velat olivat legendaarisia. **Julius Caesarin** (100–44 eKr.) velkataakaksi kirjattiin vuonna 61 eKr. noin 25 miljoonaa denaaria. Caesar ryhtyi maksamaan summaa päästyään prokonsuliksi Espanjaan ja käsiksi maan hopeaan. Kun hän 50-luvulla eKr. valloitti Gallian ja putsasi alueen kultavaroista, loppuinkin tuli kuitatuksi.

Rooman tärkeimmät hopealäh-

teet olivat Etelä-Espanjassa, jonka kaivokset valtakunta oli saanut haltuunsa karthagolaisilta toisessa puunilaissodassa 218–202 eKr. Yksistään Cartagenan kaivokset tuottivat Roomalle joka vuosi noin 11 000 naulaa hopeaa.

Julius Caesar puolestaan jäi historiaan myös lyötettävällä ensimmäisenä kolikoita, joiden etupuolta koristi hänen oma kuvansa. Kun kolikon käänsi, sai lukeakseen tekstin **DICT PERPETUO** eli ”ikuisesti diktaattori”.

Julius Caesar oli ensimmäinen, joka keksi kuvittaa rahat omilla kasvoillaan.

Roomalaisia kultasoliduksia. Vahva raha pysyi käytössä yli 800 vuotta.

Rahan metallit

Rahametalleilla tarkoitetaan kaikkia niitä metallisia alkuaineita, joita käytetään rahojen raaka-aineina, sekä niistä valmistettuja metalliseoksia eli lejeerinkejä.

Moni metalli soveltuu rahojen raaka-aineeksi puhtaana paljon huonommin kuin muulla metallilla seostettuna. Kullan ja hopean seosmetallina on ollut aina kupari, joka lisää niiden kulutuksenkestävyyttä.

Antiikin aikana rahametalleiksi valikoituivat kulta, hopea ja pronssi (kuparin ja tinan seos), vähäisessä määrin myös messinki (kuparin ja sinkin seos).

Lyydiassa rahametalina oli aluksi elektron, kullan ja hopean luonnonseos, jossa kullan osuus on 30–60 prosenttia. Seos saattaa sisältää myös pieniä määriä muita metalleja, kuten lyijyä.

Kulta ja hopea olivat metalleja, joihin kuninkaat ja temppelit perustivat mahtinsa jo ennen leimattua rahaa. Niiden valtteja olivat kaksi ominaisuutta, jotka erottavat ne omaksi ryhmäkseen muiden metallien joukossa.

Ensinnäkin kulta ja hopea reagoivat kemiallisesti muihin aineisiin huonosti ja pysyvät siksi muuttumattomina. Lisäksi ne ovat tasa-aineisia ja jaettavia niin, että kahta kultakappaletta ei erota toisistaan muu kuin muoto ja paino.

Hopean mahti

Jotta raha toimii optimaalisesti, sitä on oltava runsaasti tarjolla ja ostettavissa, sen on oltava kestävä, helposti kuljetettavaa ja luotettavaa. Kulta ja hopea täyttävät useimmat vaatimuksista.

Rahametalleista voimakkaimmin sekä politiikkaan että talouteen on vaikuttanut hopea. Antiikin Ateenan hallitsemat Laureionin hopeakaivokset auttoivat kaupungin hallitsemaan asemaan Kreikassa 400-luvulla eKr.

Myös Saksan 1500-luvun taloudellinen vireys oli hopeakaivosten ja hopearahan ansiota. Samoin Espanjan mahdin perustana 1500–1600-luvuilla olivat Potosista ja Meksikosta saatu hopea ja siitä lyöty peso.

Vahva kultaraha

Augustuksen (27 eKr.–14 jKr.) aloittamalla Rooman valtakunnan keisarikaudella olennaiseksi osaksi maan rahajärjestelmää tulivat myös kultarahat.

Valtio ajautui kuitenkin vaikeuksiin muun muassa keisari **Neron** (54–68 jKr.) mielettömän tuhlaailun takia. Kassakriisiä yritettiin paikata lyömällä yhä enemmän denaareja, joiden hopeapitoisuutta ryhdyttiin samalla pienentämään.

Kuluttavat sodat ja inflaatio pahensivat kierrettä, ja liikkeeseen laskettiin yhä vähäarvoisempia ja yhä halvemmista metalleista lyötyjä rahoja.

Lopputuloksena oli rahajärjestelmän polarisoituminen. Hallitus ei pystynyt pitämään yllä arvostetun kultarahan ja epäjaloista metalleista lyödyn rahan suhdetta. Kulta

vakiintui ”rikkaiden rahaksi”, vähäväkisemmät joutuivat tyytymään halvempiin maksuvälineisiin.

Rikkaiden ja köyhien välisen kiihtyneen syntymisen vaikutti osaltaan keisarillisen vallan romahtamiseen ja Rooman valtakunnan häviöön maan länsiosassa. Rooma poistui historian näyttämöltä kokonaan vuonna 476.

Valtakunnan itäinen puolisko eli Itä-Rooma oli sosiaalisesti ja taloudellisesti vakaampi. Se onnistui säilymään ja muuttui keskiajalla Bysantin valtakunnaksi.

Itä-Rooman rahatalouden kulmakivenä oli vuonna 309 syntynyt kultasolidus, joka säilyi pääasiallisena kaupankäyntivälineenä Välimeren maailmassa peräti yli 800 vuotta. Kultasolidus, alkuperäiseltä nimeltään *aureus solidus*, ”vahva kultaraha”, oli niin merkittävässä

asemassa, että sitä voidaan kutsua keskiajan dollariksi.

Rooman kadottua roomalaisten rahojen nimiä omittiin käyttöön myöhemmissä valtakunnissa. Keski-ajan yleisin rahayksikkö *denier* sai nimensä denaarista. Samaan vanhaan roomalaiskolikkoon perustuu myös arabien *dinaari*.

Meidän aikamme mahtivaluuttan nimitys on sen sijaan uudempaa perua. Nykyisen Tšekin alueella sijaitsevasta Joachimsthalista löydettiin vuonna 1512 valtava hopeaesiintymä. Kaivoksen hopeasta lyötyä rahaa alettiin nimittää *thaleriksi*, joka suomen kielessä muotoutui taaleriksi. Englantiin termi siirtyi muodossa *dollar*. □

Kirjoittaja on historioitsija ja vapaa toimittaja.